

XURSHID BILAN LAYLO

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bir zamonlarda Misr mamlakatida bir podsho o‘tgan ekan. Uning otini Abdulaziz shoh der ekanlar. Shohning Abdukarim degan vaziri ham bor ekan. Abdulaziz shoh bilan Abdukarim vazir juda inoq ekanlar.

Ular yoshlikda madrasada birga o‘qishgan, ayniqsa, Abdukarim nihoyatda tirishqoq ekan. O‘zi kambag‘al oilasidan bo‘lishiga qaramay, butun kuch-quvvatini ilmga berar, uni chuqurroq o‘zlashtirishga harakat qilar ekan. Abdukarim vazir har vaqt shohga:

— Bu dunyo o‘tar dunyo, yaxshilik qilsang ham o‘tadi, yomonlik qilsang ham o‘tadi, xalq bizning onamiz bo‘ladi. Shuning uchun xalqqa yaxshilik qilmoq kerak. Yomonlik qilish har kishining qo‘lidan keladi, ammo yaxshilik qilish har kimning qo‘lidan kelavermaydi, — der ekan. Ular har bir ishni bamaslahat bajarishar ekan. Mamlakat ham o‘sha davrda tinch va obod ekan. Lekin ular dunyoning bir kamchiligidan nihoyatda xafa ekanlar. Shoh ham, vazir ham befarzand ekan.

Kunlardan bir kun shohning saroyiga bir qalandar kelibdi. Shoh qalandarni o‘z oldiga chaqirib olib, unga:

— Ey qalandar, siz jahongashta odamsiz, ko'p shahar va qishloqlarni kezgansiz. Ko'p odamlarni duo qilasiz. Menga farzandsizlikning chorasini aytib berolmaysizmi? — debdi.

Qalandar:

— Bilaman, — deb qo'ynidan ikki olmani chiqarib, birini shohga, birini vazirga berib, duo qilibdi. — Biringizga xudo o'g'il, biringizga qiz beradi, ammo ikkovingiz bir-biringiz bilan quda bo'lasiz, — deb qalandar shoh bilan vazirdan in'om va ehsonlar olib jo'nab ketibdi.

Olmani yeganlaridan so'ng shohning xotini o'g'il tug'ibdi. Otini Xurshid qo'yishibdi. Vazirning xotini qiz tug'ibdi, uning otini Laylo qo'yishibdi. Bolalar birga tarbiya ko'rib, birga o'sishibdi. Xurshid bilan Laylo bir mayiz topsalar bo'lishib yer ekanlar, ittifoqlik, mehr-muhabbat kundan kunga kuchayib boraveribdi. Laylogul qizlar maktabida o'qisa, Xurshid o'g'il bolalar madrasasida o'qibdi.

Yildan yil, oydan oy, kundan kun o'tib, Xurshid bilan Laylo ham o'qishni tugatibdi. Ular o'n sakkiz yoshga kiribdilar. Shoh o'g'li Xurshidni uylantirish harakatiga tushibdi. Vazirning qizi Laylogulga sovchi yuboribdi. Vazirning qizi sovchilarga:

— Shahzoda Xurshidning ko'ngli menda bo'lsa, o'zim bilan

gaplashsin. Mening bir shartim bor. Agarda qabul etsa, men ham roziman, — debdi. Sovchilar qizning aytgan soʻzlarini Xurshidga yetkazibdilar. Xurshid vazirning uyiga boribdi. Mehmonxona oʻrtasiga parda tutilgan ekan. Pardaning orqasida oʻtirgan Laylogul shahzodaning tovushini eshitib, “Assalomu alaykum, shahzoda!” debdi. Shundan keyin ikkisi hol-ahvol soʻrashibdi. Bular maktabga kirganlaridan soʻng, bir-birlari bilan koʻrishga olmagan ekanlar. Laylogul Xurshidning taklifiga shunday debdi:

— Men qarshi emasman, biroq bir shartim bor. Agarda qabul etsangiz toʻyga roziman. Shartim shu: har kuni ertalab uyingizga boraman, kech boʻlmasdan oʻz uyimga ketaman, — debdi.

Shahzoda qizning bu shartiga hayron qolib, nima javob qaytarishni bilmay qolibdi. Soʻng Xurshid aql-hushini bir joyga toʻplab, shartini qabul qilay, uyimga borgach, boshqa chorasi topilib qolar, — deb oʻylabdi. Xurshid Laylogulga:

— Shartingizni qabul etdim, — debdi.

Oʻn besh kun toʻy boʻlibdi.

Shahzoda uchun qator uylar juda yaxshilab bezatilgan ekan. Ammo bu uylarning birontasida ham kelinchak Laylogul koʻrinmas ekan. Laylogul esa, oʻz shartiga muvofiq, toʻyning ertasigayoq erta bilan nonushtaga kirib kelibdi. Xurshid

shoshilganicha Layloni kutib olibdi-da, uyga boshlabdi. Ular qator uylarni bir-bir tomosha qilib, o'n birinchi uyga kiribdilar. Kanizak qizlar dasturxon yozibdilar. Dasturxon noz-ne'matga to'la emish. Ular suhbatlashib o'tirib, kunni kech qilibdilar. Laylogul boshiga paranjisini yopinib, otasining uyiga jo'nab qolibdi. Xurshid og'zini ochib, qizning ketidan qarab qolaveribdi. Bu ahvol har kuni takrorlanaveribdi. Ko'pincha, Laylogul parishon bo'lar, Xurshidning gaplariga ham e'tibor bermas ekan. Xurshid nima gapligini bilolmay, og'ir ahvolda qolibdi.

Kunlardan bir kun Xurshid o'ylab-o'ylab maktabdosh do'sti Abdumutalning oldiga boribdi. Do'sti madrasa hujrasida turar ekan. Xurshidni xursand bo'lib kutib olibdi. Abdumutal sayohatga ketgani uchun ular anchadan buyon ko'rishishmagan ekan. Abdumutal Arabistonning ko'p shaharlaridan tashqari, Hindiston, Peshovur kabi uzoq mamlakatlarda bo'lganini gapirib beribdi. Abdumutal o'ttiz ikki yoshlarda bo'lib, ancha ziyrak yigit ekan. Xurshidning xafaligini kelgan zamon sezibdi. Ular ovqatlanib, choy ichib, suhbatlashib o'tiribdilar. Abdumutal sekin gap boshlabdi:

— Do'stim Xurshid, siz shohning o'g'lisiz. Hamma narsa siz uchun tayyor. Husn, aql, idrok, ilmda Arabistonda yakka-yu yagona

vazirning qizi sizning xizmatyozingizda bo'lsa-yu, tag'in nega xafa ko'rinasiz?

— Mening xafaligimni qaerdan bildingiz? — deb so'rabdi Xurshid.

— Hech kimdan, lekin betlaringiz sarg'ayganidan, xayolingiz parishonligidan gumon qilaman, — debdi u. Xurshid do'stiga hozirgi ahvolini bir boshdan aytib beribdi. Abdumutal bu so'zlarni eshitib, qo'lga qog'oz-qalam olib, qandaydir duo yozib, Xurshidning qo'lga beribdi.

— Mana shuni xotiningiz uydan chiqib ketayotganda peshanangiz-ga yopishtirib oling. Qizning orqasidan boravering. U sizni ko'rmaydi. Ketidan borsangiz, hamma sir-asrordan xabardor bo'lasiz, — debdi Abdumutal.

Xurshid xursand bo'lib, qog'ozni olib, o'rtog'iga minnatdorchilik bildirib, uyiga qaytibdi. U kechani uxlamay o'tkazibdi. Erta bilan nonushtaga Laylogul yetib kelibdi. Kundagidek ikkisi birgalashib nonushta qilibdilar. Xurshid har kuni qani endi kech bo'lmasa-yu, Layloning husniga to'ysam, deb niyat qilar ekan. Bugun esa tezroq kech bo'lsin, buning sirlarini tezroq bilib olay, deb o'z-o'zidan hovliqar ekan.

Nihoyat, Layloning ketar vaqti bo'libdi. U paranjisini yopinib jo'nab qolibdi. Xurshid ham vaqtni g'animat bilib, peshanasiga

do'sti yozib bergan xatni yopishtirib, xotini ketidan ketaveribdi. Laylogul to'g'ri otasining hovlisiga kiribdi. Onasi uni ko'rib:

— Ha, keldingmi, qizim, — deb quchoqlab ko'rishib, ikki yuzidan o'pibdi. Boshidan paranjisini olib, ayvondagi mixga osib qo'yibdi. Kanizak qiz xitoyi laganda osh olib kelibdi. Dasturxon atrofida vazir, Laylo, uning onasi o'tiribdilar. Xurshid ham bexavotir o'tirib olibdi. Hammalari ovqatga qo'l uzatibdilar. Onasi bir suyakni Layloning oldiga qo'yibdi. Uni Xurshid qo'lga olib go'shtini yegan ekan, ichidan oshiq chiqib qolibdi. U oshiqni olib, tozalab, cho'ntagiga solib qo'yibdi. Oshni yeb bo'lib, ustidan bir piyoladan choy ichibdilar. Laylo o'rnidan turib:

— Oyi, men ketdim, — deb boshiga paranjisini yopinib jo'nabdi. Xurshid ham uning ketidan ketaveribdi. Laylo borib-borib bir darvozani qoqibdi.

— Olmagul, Olmagul! — deb chaqiribdi. Darvoza ochilibdi. Hovlida bir kelishgan chiroyli qiz olma to'ldirilgan kumush laganni ko'tarib turgan ekan. Laylogul olmadan birini olibdi. Uning ketidan Xurshid ham bitta olma olibdi.

Laylogul Olmagulga:

— Do'stim, tezroq ketaylik! — debdi. U qiz ham boshiga paranjisini yopinib chiqibdi. Hovlidan uch kishi indamasdan jo'nabdilar.

Borib-borib Olmagul yana bir darvozaning halqasini qoqibdi. Darvoza ochilibdi. Laylo: — Anorgul! — deb chaqiribdi. Bir qiz qo'lida bir laganni anorga to'ldirib ko'tarib chiqibdi. Anordan Laylo bir dona, Olmagul ham bir dona, Xurshid ham bir dona olibdi. Anorgul laganni qo'yib, boshiga paranjisini yopinib chiqibdi. Endi bular to'rt kishi bo'libdilar. Ular gapirishib, xaxolab kulishib borar ekanlar. Kulganda Olmagul og'zidan olmagul, Anorgul og'zidan anorgul to'kilar edi. Xurshid ham birga kulishib borayotganidan ular xabarsiz ekanlar. Qizlar shahardan tashqariga chiqibdilar. Nihoyat, tevaragi baland devorlar bilan o'ralgan bog'ga yetibdilar. Bog'ning darvozasi qizil yog'ochdan yasalgan ekan. Anorgul darvozaning halqasini qoqqan ekan, ikki haybatli dev chiqib ochibdi. Devlar qizlarga qarab ta'zim qilishibdi. Xurshid ham ular orqasidan bog'ga kiribdi. U bog'ga qarab hayron bo'libdi. Bog'da yilning to'rt faslini ko'rish mumkin ekan: bog'ning bir tomoni bahor — daraxtlar gullaganmish, ikkinchi tomoni esa yoz, mevalar pishib, tagiga tushib yotganmish. Uchinchi tomoni kuz, daraxtlarning bargi sarg'ayib yerga tushayotganmish... To'rtinchi tomonida esa hovuzdagi suv muzlab, qor pag'a-pag'a bo'lib yog'ib turgan ekan. Bu ajoyib bog'ni ko'rib Xurshid hayron qolibdi. Qizlar bog'ning o'rtasidagi

yo'ldan uzoqda ko'rinib turgan qo'rg'on tomonga yuribdilar. Qizlar yasatilgan qirq uydan o'tib, nihoyat, qirq birinchi uyga — saroyning bekasi Guliqahqah parining oldiga kiribdilar. U Ko'hiqofdagi parilar podshosining qizi ekan. Guliqahqah pari Laylogulni yaxshi ko'rib, unga yaqinroq bo'lish niyatida shu yerga bog' yaratgan ekan. Laylogul parining izmidan chiqa olmas, Xurshidni qanchalik sevmasin, har kuni uni tashlab ketishga majbur ekan.

Anorgul bilan Olmagulga Guliqahqah pari Laylogulga xizmat qilasizlar, deb tayinlagan ekan.

Laylogul bilan dugonalari Guliqahqah pari oldiga kirganlarida u tilla taxt ustida yonboshlab yotgan ekan. Guliqahqah pari qizni ko'rib, o'rnidan turibdi va u bilan quchoqlashib ko'rishibdi. Keyin yoniga o'tqazibdi. Ular bir-birlaridan hol-ahvol so'rashibdi. Dasturxon yozilibdi. Maylar suzilibdi. Xurshid ham qizlar bazmini tomosha qilib o'tiribdi.

Musiqalar chalinibdi, qizlar navbati bilan raqsga tushibdilar. Oradan ancha vaqt o'tgach, Guliqahqah pari o'yinni to'xtatib, qizlarga:

— Charchadinglar, endi borib cho'milinglar! — debdi. Ularning hammasi bog'ga chiqishibdi. U yerda marmar toshdan ishlangan

katta hovuz bor ekan. Hovuzning suvi nihoyatda tiniq ekan. Suv tagidagi qimmatbaho toshlar koʻzga koʻrinib turar ekan. Hamma qizlar yechinib, hovuzga oʻzlarini tashlabdilar. Ular bir-birlariga suv sepishib, kulishib choʻmilishar ekan. Xurshid shu paytdan foydalanib, xotini Laylogulning kiyimini olib qoʻyniga solibdi.

Hamma qizlar choʻmilib boʻlib, oʻz kiyimini kiyibdi. Biroq Laylogul kiyimini topolmay hayron boʻlibdi. Bogʻning ichi va tashqarisini rosa qidiribdilar.

Koʻylak ham, bironta odam ham topilmabdi. Parilarning hammasi hayron boʻlibdi. Bu yerda bunaqa hodisa hech boʻlmagan ekan. Bundan Guliqahqah pari nihoyatda xafa boʻlibdi. Oʻzicha: “Buning tagiga yetmagunimcha, topmagunimcha qoʻymayman”, — debdi gʻazab bilan.

Pari devlarni chaqirib:

— Laylo, Anorgul, Olmagullarni uylariga olib borib qoʻyinglar! — deb buyuribdi.

Toʻrt dev toʻrt oyoqlik katta tosh taxtani keltirib ayvonga qoʻyibdi. Uch qiz Guliqahqah pari bilan xayrlashib taxtaga chiqib oʻtirishibdi. Xurshid hammadan avval chiqib oʻtirib olibdi. Devlar tosh taxtani osmonga koʻtarib uchishibdi. Qizlar oʻrgangani uchun churq etishmabdi. Xurshid esa koʻzini chirt yumib olibdi.

Devlar taxta toshni yerga qo'yishibdi. Qizlar tushib uy-uyiga jo'nabdi. Xurshid ham uyiga kelib, kaniz qizlardan birini chaqirib, "Uyda yotaman, Laylo kelsa, meni uyg'otasan. Lekin seni so'ksam, ursam ham ko'nglingga olmagin", deb tayinlabdi.

Erta bilan nonushta vaqtiga Laylogul yetib kelibdi. Uyga kirib kunda o'tiradigan joyiga borib o'tiribdi. Laylo Xurshidni uyning bir burchagida kiyimlarini yechmasdan mast uyquda yotganini ko'ribdi. Shu vaqt kanizlardan biri shoshilganicha kirib, Xurshid yoniga borib:

— Shahzodam, turing, kelin oyim keldilar! — deb uyg'otaveribdi. Xurshid o'rnidan tura solib:

— Ey, la'nati, yaxshi tush ko'rayotgan edim, meni uyg'otib, tushimni chala qilding, bor, bir kosa tiniq suv olib kel! — deb do'q uribdi. Kanizak xitoy chinnida buloqning toza, tiniq suvidan keltirib qo'yibdi. Xurshid Laylodan:

— Meni kechiring, uxlab qolibman, — deb uzr so'rabdi. Undan keyin kanizga:

— Hozir suvga qarab turib bu kecha ko'rgan tushimni aytaman, ta'birini to'g'ri aytasan, — debdi.

— Tushimda, — debdi u, — xotinim Laylogul uydan chiqib, to'g'ri o'z uyiga boribdi. Oyisi bir lagan osh keltirib qo'yibdi. Oyisi

Laylogulning oldiga qo'ygan suyakni tozalab, ichidan chiqqan oshiqni cho'ntagimga solib qo'yibman. Shu tushim rostmikan? — deb cho'ntagidan bir dona oshiqni chiqarib dasturxon ustiga tashlabdi.

Undan keyin Xurshid Laylogul o'z uyidan chiqib ketgani, Olmagul bilan uchrashgani, uning laganidan bir dona olma olib qo'yniga solganini aytibdi. U qo'ynidan olmani olib dasturxon ustiga qo'yibdi. Keyin Laylogulning Anorgul bilan uchrashgani, undan bir dona anor olganini aytibdi. Keyin ular bilan Guliqahqah parining to'rt fasllik bog'iga borgani, devlar bilan uchrashgani, Guliqahqah parining uyida qizlar bazmi bo'lgani, undan keyin gulbog'dagi hovuzda qizlarning cho'milgani, u yerda yo'qolgan Laylogulning kiyimini olib qo'yniga solganini aytib, ko'ylakni olib yoniga qo'yibdi.

Xurshid boshini ko'tarib Laylogulga qarabdi. Laylogul goh Xurshidga, goh dasturxon ustidagi olma, anorga tikilib qarar, biror og'iz gapirishga ham madori qolmagan ekan. Xurshid kulib, indamay Laylogulga qarab turaveribdi. To'satdan yuz bergan bu sirlarning ochilishiga Laylogul chiday olmabdi. Shartta o'rnidan turibdi-da, paranjisini yopinib chiqib ketibdi. Xurshid ham peshonasiga xatni yopishtirib, uning ketidan jo'nabdi. Laylogul

to'g'ri Guliqahqah parining oldiga boribdi. Bugungi voqeani unga birma-bir aytib beribdi.

Guliqahqah pari qizning so'zlarini diqqat bilan tinglabdi-da, o'ylab turib:

— Sen ko'p diqqat bo'laverma. Men ertaga azon vaqtida tosh taxtaga o'tirib, eringning hovlisiga boraman. Agar u kitob o'qib turgan bo'lsa, yaxshi — senga ruxsat beraman. Qaytadan to'y qilamiz. Agar men borgan choqda u g'aflat uyqusida bo'lsa, hovlisiga tosh tashlayman. Shahzoda Xurshid uy-joyi bilan yer ostiga kirib ketadi, — debdi va Laylogulga qarabdi. — Rozimisan? Qiz hech narsa demabdi. “Borib Xurshidga xabar bersam, pari sezib qolib meni nobud qilishi mumkin. Unga xabar bermasam, uxlab qolsa, pari uni nobud qilishi mumkin. Unda Xurshiddan ajralaman, endi nima qilish kerak?” deb Laylogul bir qarorga kelmasdan o'rnidan turib, ketmoqchi bo'libdi.

Guliqahqah pari Layloga qarab:

— Bu kecha shu yerda qolasan, — debdi. Xurshid bu yerda bo'lgan so'zlarning hammasini eshitib uyiga jo'nabdi. Xurshid bu kecha uxlamabdi. U sahar vaqtida o'rnidan turib, yuvinib, toza va yangi kiyimlar kiyib, kitob o'qib o'tiribdi. Nihoyat, hovli tepasida “g'uv-g'uv, g'uv” degan ovoz eshitilibdi. Xurshid bu ovoz Guliqahqah

parining uchar tosh taxtasi ekanligini sezgan bo'lsa ham, o'zini bilmaslikka olib, boshini kitobdan ko'tarib qaramabdi.

Guliqahqah pari hovli ustida aylanib, shahzoda Xurshidni gilam ustida kitob mutolaasida o'tirganini ko'ribdi. Haqiqatan, shahzoda Xurshid go'zal, aqlli yigit ekan. Laylogulga munosib ekan, deb Guliqahqah pari o'z bog'iga uchib ketibdi. U Laylogulni chaqirib:

— Bor, Xurshidga ayt, to'yni boshlasin, to'yga men o'zim ham boraman,— debdi.

Laylogul xursand bo'lganicha yugurib Xurshid qoshiga boribdi. Qiz kelsa, u bechora hali ham kitob o'qib o'tirgan ekan.

— Turing, shahzoda, kitobni yig'ishtiring, avval to'yni boshlaylik, — deb kulibdi Laylogul. Xurshid Laylogulga parining ruxsat berganini, endi ular doim birga bo'lishlarini eshitib, juda sevinibdi. Shu kuniyoq to'y boshlanibdi. To'yning uchinchi kuni parilar bilan birga Guliqahqah ham kelib, kuyov-kelinga oq fotiha beribdi.

Sevishganlar murod-maqсадlariga yetibdilar.

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda Buxoro shahrida kambag'al Ahmad supurgichi bo'lgan ekan. Uning xotini va bir o'g'li bor ekan. Qiynalsa ham er-xotin o'g'lini maktabga beribdi. O'g'li odobli, aqlli, zehnli bo'lganidan qiyinchiliklarni yengib, maktabni bitirgach, madrasaga kiribdi.

Otasi har kuni supurgi boylab sotib, bolasini qo'llab turibdi. Nihoyat o'g'li madrasani ham yaxshi tamomlabdi. Bolaning nomi Odil ekan. Odilni o'qitgan mullalar uning qobiliyatiga qoyil qolibdilar. Ota-onasi endi og'zimiz osh-ga yetdi, deb suyunganlarida, mudarrislar "Bola hali yosh, domlalik unga to'g'ri kelmaydi", deb unga ish bermabdilar. Lekin bola idrokli bo'lib, domlalar bilmagan narsalarni bilar ekan. Odil ishsiz qolganidan ota-onasi qayg'urib, o'g'liga hunar o'rgatishga ahd qilishibdi. Odilga ham bu gap ma'qul tushibdi.

Otasi maxsido'z kosib o'rtog'iga shogirdlikka bermoqchi bo'lib, o'g'lini yetaklab ketayotsa, Yusufboy tabib ularni do'konga taklif qilib, hol-ahvol so'ragach:

— Bu bola kim? — debdi.

— O'g'lim, ismi Odil, yaqinda madrasani tugatdi, mudarrislar yosh, deb ish berishmadi. Shuning uchun o'g'limni maxsido'z o'rtog'imga shogirdlikka olib ketyapman, — debdi Ahmad aka.

Yusufboy tabibning farzandi yo‘q ekan, u:

— Ahmad aka, o‘g‘lingizni menga shogirdlikka bersangiz. Dori tayyorlash va tabibchilikni o‘rganadi. Men o‘zim sizga yordam qilib turaman, o‘g‘lingiz ham xabar olib turadi. O‘g‘lingizni o‘zimga o‘g‘il qilib olsam. Kampirim ham xursand bo‘lardi. Uyingizga tez-tez yuborib turaman, — debdi. Ah-mad aka o‘ylab ko‘rib, rozi bo‘libdi. Yusufboy tabibnikida o‘g‘lini qoldirib, o‘zi qaytib ketibdi. Yusufboy tabib Odil bilan suhbatlashib, do‘konidagi dorilarning nomlari bilan tanishtirib, narxlarini aytibdi, do‘konni qanday tutish to‘g‘risida ham tushuntiribdi. Bir necha kun o‘tmay tabibning ishi yurishib ketibdi. Yusufboy tabib ham “O‘g‘lim qutli keldi”, deb suyunibdi. Yusufboy tabib oqko‘ngil odam ekan, u Odilning ota-onasiga yordam berib turibdi. Odil esa tabiblik hunarini o‘rgana boshlabdi. Yusufboy tabibning shon-shuhrati butun shaharga tarqalibdi.

Kunlardan bir kun shu shaharning qozisi o‘g‘lini Yusufboy tabibning oldiga olib kelib:

— Shu o‘g‘limga hunaringizni o‘rgatsangiz, — deb iltimos qilibdi. Qozi o‘g‘lining odamlarni tuzatishini emas, balki ko‘proq mol-dunyo topishini o‘ylab shunday qilgan ekan. Yusufboy tabib ham yo‘q deya olmasdan qozining o‘g‘lini shogirdlikka olibdi. Uning

ismi Jobir ekan. Jobir tabiblikka unchalik qiziqmasa ham, otasidan qo'rqqanidan o'rgana boshlabdi. Yusufboy tabib ham Odil bilan Jobirga birdek qarar, ikkalasiga ham tabiblik sir-asrorlarini birdek o'rgatar ekan.

Oradan bir necha yillar o'tibdi. Odil bilan Jobir bir-biridan qolishmaydigan tabib bo'lib yetishibdilar.

Kunlardan bir kun Yusufboy tabib ikkala shogirdini oldiga chaqirib:

— O'g'illarim, mana, ikkalang ham tabiblikni o'rganib oldilaring. Endi senlarga nasihatim shuki, puli yo'q ekan deb dori bermasdan kambag'al, beva-bechoralarni qiynamanglar. El-yurt oldida ta'naga qolmanglar. Aql bilan ish qilib, manmanlikka berilmasdan, bir-biring bilan maslahatlashib ish tutinglar. Endi sizlarga ruxsat, tabiblik qilaverishinglar mumkin, — deb ularga oq fотиha berib jo'natibdi. Oradan bir necha kun o'tgandan keyin Yusufboy tabib olamdan o'tibdi.

Odil ustozining o'lganini eshitib, borib ta'ziyasi o'tguncha ustozinikida bo'libdi. Jobir eshitsa ham qadam bosmabdi. Ikkalasi bir shaharda tabibchilik qilishar ekan. Odil kambag'al, beva-bechoralarga rahmdillik qilib, dori-darmonlarni tekinga berib yuborar ekan. Boylardan esa ikki hissa oshiq olar ekan.

Jobir Odilning obro'si ko'tarilib ketayotganini ko'rolmabdi.

Otasining gapiga kirib, kunlardan bir kun Odilning oldiga kelib:

— Odil, senga bir maslahat bilan keldim. Menimcha ikki tabibga bir shahar torlik qiladi, shaharda yo sen, yo men bo'lishim kerak,

— debdi. Odil unga:

— Shahar keng, senga hech zararim tegayotgani yo'q, seni ham menga zararing tekkani yo'q. Undan ko'ra, kelishib ishlayversak bo'lmaydimi? — debdi. Jobir unga:

— Kel, bo'lmasa baxtimizni sinaymiz: bir-birimizni mehmon qilamiz. Birinchi bo'lib sen biznikiga kelasan, oldingga nima taom qo'ysam yeysan. Keyin men senikiga mehmonga boraman, men ham nima bersang eb, nima ichirsang ichaman. Nima bo'lsa peshanamizdan ko'ramiz. Shunga nima deysan? — debdi.

Odil ham noiloj rozi bo'libdi. Oradan bir necha kun o'tgandan keyin Jobir Odilni uyiga chaqiribdi. Odil esa mehmondorchilikka bormasdan avval besh-o'n chelak sut olib kelib qo'yibdi. Keyin mehmon bo'lib, Jobirning uyiga boribdi. Jobir Odilning oldiga dasturxon yozibdi va dasturxonni noz-ne'matlar bilan to'ldirib tashlabdi. Ziyofat orasida bir piyola zahar olib kelib Odilning qo'lga beribdi. Odil zaharni ichibdi-yu, uyiga ketibdi. Odil uyiga borib, chelakdagi sctlarni ichib, oshqozonini tozalab,

zaharlanishdan qutulib qolibdi. Oradan bir necha kun o'tibdi. Shart bo'yicha Odil Jobirni mehmonga chaqiribdi va oldiga dasturxon yozibdi. Mehmonni juda yaxshilab ziyofat qilibdi. Jobir ham uyiga sutni g'amlab kelgan ekan. U sergaklanib, Odil qachon zahar berishini kutibdi. Odil esa Jobirga zahar bermasdan oldiga yaxshi taomlar qo'yib, yaxshi so'zlar bilan kuzatibdi. Jobir o'zining qilgan ishiga pushaymon bo'lib, Odildan uzr so'rabdi. Shundan keyin bir-biriga ozor bermasdan, bir-biri bilan maslahatlashib ish qilibdilar.

DOD

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bundan ko'p yillar ilgari ikkita o'qimishli ziyrak yigitlar o'tgan ekan. Ulardan birining ismi Komiljon, ikkinchisiniki Homiljon ekan.

Komiljon qorachadan kelgan, o'rta bo'yli, kipriklari uzun-uzun, kelishgan yigit ekan. Homiljon ham chiroyli, shahlo ko'z, qoshlari Komiljonnikiga qaraganda qalinroq, ammo o'ziga oro bermaydigan yigit ekan.

Yigitlar amakivachcha bo'lib, yoshlikdan birga o'sishgan,

madrasada ham birga ilm olishgan ekan.

Komiljon bilan Homiljon o'qishni davom ettirish maqsadida boshqa bir shaharga borishibdi. Yigitlar kelgan shaharda yaqindan beri qaroqchilar paydo bo'lgan, ular aholining mol-mulkini talayotgan ekan. Bu qaroqchilar shunday usta ekanlarki, shu vaqtgacha ularni hech kim ko'rmagan, shahar ahliga esa qilgan ishlarigina ayon ekan, xolos. Qaroqchilarni tutish uchun alohida mirshablar tayinlangan bo'lsa ham, bu mirshablar ularni tutishning uddasidan chiqa olishmagan ekan. Chunki qaroqchilarning shahar ichida maxfiy ma'lumot berib turadigan kishilari bo'lib, o'zlari esa shahar chekkasida yashar ekanlar. Shuning uchun ham ular mirshablar bo'lmagan kunni poylab, mo'ljallagan kishilarining xonadonini sovurib ketishar ekan.

Bu shaharga Komiljon bilan Homiljonning kelganliklari haqidagi xabar ham qaroqchilarga darrov borib yetibdi. Ular bu yigitlar savdogar bo'lishsa kerak, degan xayolda ularni ko'z ostiga olib qo'yishibdi.

Komiljon bilan Homiljon shaharning markaziy ko'chasidagi uylardan biriga joylashibdi va hech narsadan xabarlari yo'q, o'z ishlari bilan ovora bo'lib yurishaveribdi.

Ular har kuni kechasi allamahalgacha kitob o'qib o'tirishar ekan.

Kunlarning birida yigitlar odatdagidek kitobdan ko'z uzmay o'tirishganida eshik taqillabdi. Komiljon o'rnidan turib eshikni ochishi bilanoq, o'ntacha kishi uyga kiribdi-yu, begunoh yigitlarni ura-ura, oyoq-qo'llarini bog'lab, qimmatbaho narsalar va oltin qidira boshlashibdi.

Ko'p tintuvdan keyin hech narsa topolmagan qaroqchilardan biri do'q qilib:

— Hoy, ablahlar, oltinlarni qayerga yashirgansanlar? — debdi.

— Sizlarga oltin kerak bo'lsa, bizlarga jon kerak, — debdi arqonning siqig'idan badanlari qaqshayotgan Komiljon xayoliga bir fikr kelib, — oyoq-qo'llarimizni bo'shatinglar, o'zimiz topib beraylik.

Ularning qo'rboshisi bo'lsa kerak, baland bo'yli, shopdek mo'ylovli, ko'zlari chaqnagan bir kishi: "Bularni bo'shatinglar", deb buyruq beribdi yigitlariga. Qaroqchilar darhol bandilarning oyoq-qo'llarini bo'shatishibdi.

— Bizdagi oltinlar asli sizlarniki bo'lishi kerak, — debdi Komiljon oyog'ini uqalarkan, — mayli, rozimiz.

— To'g'ri, do'stim, oltinlar asli shularniki bo'lmog'i lozim, — debdi Homiljon bir narsani sezgandek.

Qaroqchilar xaxolab kulishibdi.

— Biz bunaqasini hech ko'rmagan edik, — debdi qaroqchilardan biri.

— Nega g'alati qilib gapiryapsan, yigit? — deb so'rabdi haligi shop mo'ylovli kishi, — yoki ketishi naqd bo'lganidan joningni asrayapsanmi? Qani, tezroq ko'rsat.

— O'lim-ku haq, — deb javob beribdi Komiljon, — lekin bu oltinlarning qissasi shuni talab qilar edi. Oldin oltinlar turgan yerni ko'rsatay, keyin uning tarixini gapirib berarman.

Komiljon ularni boshlab chiqib, hovlining bir burchagini ko'rsatib, o'sha yerni qazishni buyuribdi. Shundan keyin ikki kishi u yerni qazish uchun qolib, qolganlar Komiljonni yana uyga olib kirishibdi. Shunda:

— Qanday qissani gapirmoqchi eding? — deb so'rabdi qo'rboshi qiziqib.

— Haligi, bizning gapimizni eshitib, bundayini ko'rmagan edik, dedinglar. Agar oltin qissasini eshitsanglar bormi, hayron qolar ekansizlar-da, — deb gapga aralashibdi Homiljon.

— Qani, gapir!

— Shunday ham bo'lar ekan, — xuddi chindan bo'lgan voqeani gapirib berayotgandek jiddiy tusda gap boshlabdi Komiljon, — otam juda ham qashshoq kishi ekanki, asti qo'yavering. Chor-

nochor kun kechirar ekanmiz. Otam bechora yegani nonni, ichgani suvni zo'rg'a topib kelar ekan. U juda ko'p ishlar qilib ko'ribdi. Ammo bilgan hunarlarining hammasi ham bir-biridan og'ir tuyulaveribdi. Buning ustiga yoshi ham ancha qaytib qolgan ekan.

— Deraza yoniga boray, — deb ijozat so'rabdi Komiljon, — ko'nglim biroz behuzur bo'lyapti.

— Mayli, boraqol, — debdi qo'rboshi. Komiljon deraza yoniga borib, uni qiya ochibdi-da, to'yib nafas olgandan keyin gapida davom etibdi:

— Hamma ishni ham bir-bir qilib ko'ribdi, oxiri bo'lmagach, o'rmondan o'tin olib kelib sota boshlabdi. Otamning bir hamrohi bo'lib, u ham o'rmonga doim dadam bilan birga borar ekan.

Haligi yer kovlayotgan qaroqchi yigitlar ham ishni qo'yib bu kambag'alning qo'liga oltin qayerdan kelib qolganini bilgilar kelib, eshik yoniga o'tirib, "qissa"ga quloq sola boshlashibdi.

— Kunlarning birida, — deb davom etaveribdi Komiljon, — otam bilan hamrohi bir to'nkani qazib chiqarishayotganda shundaygina yonlaridagi yer o'pirilibdi. "Bunda ne hikmat bor ekan?" degan xayolda haligi yerni galma-galdan qazishibdi. Birozdan keyin ketmonlari bir sopolga tekkandek bo'libdi.

Qarasalar, xum emish. Ko'p urinib haligi xumni chuqurdan chiqarib olishibdi. Dadam tepada-yu, o'rtog'i pastda — o'rada ekan. Otam xumning og'zini ochib qarasa... xum to'la oltin emish. Shunda dadam: "Butun umrim-ku qashshoqlikda o'tdi. Endi hamrohimni o'radan tortib olsam, u podsholikka xabar bersa, yana hech narsasiz qolaveramanmi?" deb o'ylabdi. Shu xayol bilan u she-rigiga arqon tashlamay turibdi. Hamrohi bechora bo'lsa to'xtovsiz: "Qani, arqonni tashlamaysanmi?" deb baqirayotgan emish. Oxiri dadam arqon tashlamaslikka qaror qilib, sekin-asta uyiga jo'nabdi.

Bu gapni eshitgan qaroqchilar bir xum tillalik bo'ldik, degandek bir-birlari bilan ko'z urishtirib olishibdi.

— Sherigi dadamning fe'li buzilganini sezgan, shekilli, — deb gapida davom etibdi Komiljon, — oxirgi kuchini to'plab, ovozinig boricha chaqiribdi. Dadam yana o'raning og'ziga kelibdi-da: "Nima gaping bor?" debdi.

"Shuncha birga yurib, qashshoqligimizdan sen menikiga bormading, men senikiga, — debdi u. — Mayli, mening yoshim qaytib qoldi, o'limimga roziman. Ammo senga bir vasiyat qilay, shuni bajar. Uyim falon yerda. Birgina o'g'lim bor, uning ismi Dod. Unga tilladan uch-to'rt tanga berib, mening uyga qaytib

bormasligimni aytib qo'y. Bechoralarning ko'zi to'rt bo'lib o'tirmasin".

Dadam ma'yus bo'lib, cho'ntagiga besh-oltita oltin solib, hamrohining eshigini topib boribdi.

"Dod, hoy Dod", — debdi sekingina. Uydan hech kim chiqmabdi. "Dod", debdi birozdan so'ng yana qattiqroq tovush bilan. Hech kim ovoz bermasmish.

(Qaroqchilar bir qiziq hodisa ro'y bergan bo'lsa kerak, degan xayolda butun fikrlarini bir yerga to'plab, Komiljonning gaplariga quloq solib o'tirishganmish.)

Otam eshikning bir tabaqasini ochib, "Dod" deb baqiribdi. Ovoz chiqmasmish. (Shunday deb turib, Komiljon derazani katta ochib olibdi.) Keyin ovozining boricha "Dod", "Dod", deb baqiraveribdi. (Tevarak-atrofdagi ko'rinayotgan odam sharpasi Komiljonga yana ham quvvat bag'ishlabdi.)

— "Dod", "Dod", der emish otam. U qilgan ishiga pushaymon ekan. Uydan ovoz chiqmagandan keyin yana qattiq xafa bo'lib, ko'z-yoshi to'kibdi-da, "Dod", "Dod", deb baqiraveribdi.

Bu vaqt ichida atrofdagi kishilar "Dod" degan tovushni eshitib, o'zi nima gap ekan, deganlaricha, har kim qo'lga tushgan narsani olib, shu tomonga yugurib kelaveribdi. Qo'riqchilikda turgan

mirshablarga ham darhol xabar yetib, bir zumda ular ham shu yerda hozir bo'lishibdi-yu, uyning atrofini o'rab olishibdi.

Mirshablar xalqning yordamida qaroqchilarni tutib olishibdi.

Komiljon bilan Homiljonga bo'lsa katta sovg'alar berishibdi, ularning fahm-u farosatlariga qoyil qolishibdi.

Shundan keyin xalq tinch hayot kechira boshlabdi. Yigitlar bo'lsa, maqsadlariga yetib, ona yurtlariga sog'-salomat qaytib ketishgan ekan.